

שיעור שלישי

אב על הבן ובן על האב

הגמרא (עב ע"ב) מיישבת את הסתירה בין שתי הברייתות, שכאן מדובר באב שמגיע לגנוב אצל בנו שאנו מבינים שלא יהרוג אותו ולכן יש לו דמים אלא אם כן ברור שבא להרוג, וכאן בבן שבא אצל האב ששם בסתמא מותר להרוגו א"כ ברור שאינו בא להרוג שאז אינו יכול להרוג.

רש"י מפרש את דין 'אב על הבן' כך:

אב הבא על הבן - במחירת, מספק אל יהרגוהו בנו, דודאי רחמי האב על בנו ואפילו הוא מציל ממונו לא יהרגוהו, הלכך דמים לו עד שידוע לך כשמש שהוא אכזרי עליך ושונאך.

לשון רש"י צריכה ביאור: "מספק אל יהרגוהו בנו", כי "ודאי רחמי האב על בנו" - האם זה ספק או ודאי?

נראה שהביאור בדבריו הוא, שאב שמגיע אצל בנו לגנוב, אפילו שבדרך כלל יש לנו אומדן שהגנב יהרוג את בעל הבית ע"פ חזקה דרבא שהוזכרה לעיל (אין אדם מעמיד עצמו על ממונו) - כאן כיון שודאי רחמי האב על בנו אין אנו תולים שהוא יהרוג על סמך האומדנא הזו.

כלומר, שאנו מתייחסים לחזקה שרבא הביא לעיל לא כודאי ממש, אלא כספק שאנו תולים בו לחומרא והולכים בו אחר אומדן של רוב וכדו'.

וביארנו כך למען ייטב לנו לבאר את הגמ' במסכת יומא (פה ע"א) ששם רבי ישמעאל רצה ללמוד דין ספק נפשות שדוחה את כל התורה מדין בא במחירת שספק אם בא על עסקי ממון או על עסקי נפשות ואע"פ כן הותר להרוגו. ודחה רבא שם את ראיית רבי ישמעאל ע"פ דבריו - שאולי מה שהותר לו להרוג את החותר זה משום שיש חזקה שאדם לא מעמיד עצמו על ממונו וכו'. ולכאורה יש לשאול - וכי רבא בא לחלוק על רבי ישמעאל? הלא אם רבי ישמעאל כן למד מכאן דין של ספק נפשות נראה שלא הסכים עם רבא שהחזקה הזו קיימת, והיאך יתבאר הדבר?

אלא שלדברינו מבואר היטב, כיון שרבא לא בא לומר שמחמת החזקה הזו יש כאן ודאי נפשות, כי לא יעלה על לב לומר כדבר הזה שודאי הגנב בא להרוג את בעל

הבית, אלא שיש כאן ספק שהוא נוטה יותר לצד אחד מחמת האומדן הנ"ל, ולכן רבא אומר שאין ללמוד מכאן לספק נפשות רגיל שגם שם ידחה את כל התורה, כי אולי רק בספיקות כאלו שיש בהם אומדן שכזה אומרים שפיקו"נ דוחה את כל התורה, אבל ספק שקול אינו דוחה. וזהו שאמר רש"י בסוגיין ש'מספק אל יהרגו, דודאי רחמי אב על בנו' - כאן הודאי גובר על הספק, כיון שהאומדן הנ"ל לענין סתם גנב לא שייך כלפי אב שבא לגנוב.

הקוב"ש (פסחים אות ד) הסתפק, מה יהיה הדין בבא במחותרת כאשר יש ספק שקול אם בא להרוג או לא, שהרי לרבא המציאות הרגילה היא שהספק אינו שקול, כפי שביארנו, אלא יש לנו נטיה לומר שהגנב יהרוג מחמת החזקה של בעה"ב שנותנת לנו רוב שיהרוג, אבל במקרה של ספק שקול יש להסתפק מה יהיה הדין.

ובאיזה מקרה מדובר - רב אומר שכל מי שיבוא אליו במחותרת הוא יהרוג אותו חוץ מרב חנינא בר שילא שברור לו שהוא אוהב אותו כאב את בנו. אם כן במקרה שאדם מסופק האם הגנב אוהב אותו ולא יהרוג אותו או לא, היינו שאינו ממש כאב על בנו אך גם הוא אינו כאדם זר - האם בכה"ג הותר להרוג אותו ע"פ דברינו או לא?

איתא בתוספתא (סנהדרין פ"א ה"ט):

הבא במחותרת אם בא להרוג מצילין אותו בנפשו בא ליטול ממון אין מצילין אותו בנפשו ספק בא להרוג ספק בא ליטול ממון אין מצילין אותו בנפשו שנ' אם זרחה השמש עליו דמים לו וכי עליו בלבד חמה זורחת והלא על כל העולם כולו זורחת אלא מה זריחת השמש שלום הוא לעולם כך הן כל זמן שאתה יודע שיש שלום הימנו בין ביום ובין בלילה אין מצילין אותו בנפשו.

לכאורה, המקרה הראשון של 'בא להרוג' זה בסתם אדם שיש לגביו את החזקה הנ"ל שאז אפשר להרוג, המקרה השני ש'בא ליטול ממון' זהו המקרה של אב על הבן שאז אסור להרוג, ו'ספק' היינו ספק שקול אם בא להרוג או ליטול ממון. ועל זה נאמר בתוספתא שאין מצילין בנפשו כי נלמד כך מהפסוק.

יש לשאול, מה היתה ההו"א של הקוב"ש לומר שכן יהיה מותר להרוג את הבא במחותרת גם בספק?

דין רודף, נלמד מהפסוק "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", ופסוק זה נאמר גם לבני נח ולא רק לישראל. א"כ משמע לכאורה שיש גם בבני נח דין רודף. שואל הגר"ח

(פ"א מהל' רוצח ה"ט) - הלא בגוי אין את הציווי של פיקוח נפש שדוחה מצוות של התורה, ואם כן כיצד הותר לגוי להרוג את חברו הרודף אחר אחר?

ומיישב, שודאי שדין רודף מקורו ברצון התורה להשליט סדר בעולם שאילמלי הוא איש את רעהו חיים בלעו, וכיון שכן דבר זה שייך גם בישראל וגם בבני נח ואין מקום לחלק ביניהם. כי אם היינו אומרים שהמקור הוא מדין פיקוח נפש לא היתה סברא בזה - דממאי דדמא דהאי גברא סומק טפי, דילמא דמא דהאי גברא סומק טפי? אלא ודאי שסיבת הציווי להציל נרדף מיד רודפו היא כי יש חיוב עונשין על הרודף כי רצה להרוג את חברו, ולכן זה שייך גם בבני נח כמו כל דיני רוצח.

ואם זה הביאור בדין רודף, פשוט וברור שאם אנו מסופקים אם הוא רודף או לא, שאין להצילו בנפשו, שהרי אין זה מדין פיקוח נפש ששם גם ספק דוחה את כל התורה אלא זה כדי להעניש את הרודף, ובמקרה של ספק מהיכא תיתי להרגו?

מכאן יש לתמוה על דברי המנח"ח (מצוה רצו) שכתב שכשם שבספק פיקוח נפש אנו דוחים עבורו את השבת [למסקנת הסוגיא הנ"ל ביומא שנאמר 'וחי בהם'], כך אם אנו מסופקים אם האדם רודף או לא, כגון שרודף אחר אסופי שאין אנו יודעים אם הוא יהודי או לא - מותר להרגו, שהרי רודף זה כמו פיקוח נפש כדמשמע במסכת יומא. ודבריו דברי נביאות - וכי יעלה על הדעת להרוג אדם שאין אנו בטוחים אם הוא רודף אחר יהודי להרגו או לא? הלא אם אין אנו בטוחים שהוא רודף א"כ אינו ודאי בר עונשין בעונש מיתה!

וע"פ הדברים האלה יש לתמוה מדוע בתוספתא הובאה דרשה מיוחדת לומר שבא במתנת ויש לנו ספק שקול אם הוא יהרוג שאינו נהרג, הלא אין הו"א כלל לחייב מיתה בספק רודף כמשנ"ת, ומדוע הוצרכנו ללמוד זאת מפסוק?

נראה לומר, שודאי שהפסוק לא בא לומר שאסור להרוג ספק רודף כי זה פשוט בדעת ושכל ישר, אלא החידוש של התורה הוא שספק רודף דינו כבר קיימא לכל דבר ולא כבר קטלא, ונפק"מ שאם כן הרג את הספק רודף - חייב מיתה, כיון שהרג אדם בר קיימא לכל דבר, ולא יכול לפטור את עצמו בטענה שהרג אדם ספק חייב מיתה בלא"ה.

אפשרות נוספת, שהחידוש הוא שאם ספק רודף שבר כלים ולאחר מעשה טוען שהוא באמת היה רודף וממילא הוא פטור מדין קלב"מ, התורה באה ללמדנו שכיון שלנו

אסור להרגו שהרי הוא ספק רודף ולא ודאי - אינו נפטר מתשלומין, אלא נחייב אותו לשלם כי הוא לא היה בר קטלא.

הגמרא (עב ע"ב) למדה, שבא במחתרת נהרג בין בחול בין בשבת. רש"י ורוב הראשונים ביארו שהסיבה שמותר להרגו בשבת היא משום שזה פיקו"נ, אבל המאירי ביאר שהסיבה היא משום ש"כמת הוא ואין לו דמים", לכן מותר להרגו.

יש לתמוה - וכי זה שהוא נחשב כמת ואין לו דמים אומר שמותר להרגו ואין זה נקרא הריגה? היכן מצאנו כדבר הזה?

נראה, שלדברינו ניתן לבאר היטב את כוונת המאירי. המאירי רצה ליישב את שאלנו הראשונה - הרי אין דוחין נפש מפני נפש ומדוע הותר להרוג רודף? ואנו יישבנו שזהו עונש לרודף ולא מדין פיקו"נ, דאל"ה אין סברא לומר שנהרוג את זה כדי להציל את זה. וזהו שאמר המאירי - בשביל להתיר להרוג אדם בשבת אנו מוכרחים להתיר של פיקו"נ, אבל ברודף אין זה משום פיקו"נ לפי מה שאמרנו, וא"כ כיצד הותר להרגו בשבת? לכן מבאר המאירי שכיון שהתורה גזרה עליו שנענוש ונהרוג אותו, הרי אין לו דמים כי הוא בן מוות, וא"כ התורה העדיפה את נפש הנרדף על פני הרודף, וכיון שכן ודאי שההיתר של פיקוח נפש יועיל לנו להתיר להרגו בשבת במקרה זה של בא במחתרת.

לפי ביאור זה יוצא שההו"א היתה שאע"פ שיש היתר להרוג את הרודף או את הבא במחתרת היינו חושבים שאינו נחשב כמת ממש ולכן בשבת יהיה אסור להרגו כי אין כאן גדר של פיקו"נ, קמ"ל דדינו ממש כמת, ולכן מותר להרוג אותו.

אפשר לבאר את ההו"א באופן אחר, ע"פ דברי הרמב"ם (הל' שבת פכ"ד ה"ז), שפוסק שאין עונשין בשבת, ואע"פ שזו מצות עשה לדון - יש לאו של 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם' שנלמד ממנו שלא עונשים בשבת. ומנה דבר זה כלאו בספר המצוות, וכן בספר החינוך (מצוה קיד) מנה לאו זה.

מבאר המנח"ח, שדבר זה נמנה כלאו לא דווקא אם הוא בהבערת אש וכדו', אלא שיש איסור עצמי להרוג ולקיים דין מיתת ב"ד בשבת, וכמ"ש שם החינוך שמשרשי המצוה הוא שרצה הש"י לכבד היום הזה שימצאו בו מנוחה הכל גם החוטאים והחייבים.

ולפ"ז מבואר היטב - היה לנו הו"א לומר שבא במחתרת גם כן אנו דנים אותו בדיני נפשות בכך שהורגים אותו, וא"כ יהיה אסור לדרונו בשבת מחמת אותו לאו, ולא יהרג

אם חתר בשבת - לכן אומר המאירי שכיון שהוא בר קטלא ואין לו דמים אין זה נקרא שאנו דנים ועונשים אותו בשבת, כי הוא כבר נקרא הרוג ולכן מותר להרוג אותו אפילו בשבת [שהרי ללא הלאו הנ"ל, נאמר שמיתת ב"ד דוחה שבת מק"ו מעבודה כדלעיל (לה ע"ב), ולכן אם כאן אין לאו של 'לא תבערו' בהכרח שמיתת ב"ד תדחה שבת], ואין זה בכלל הלאו שלא לענוש בשבת.